

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH
SAVODXONLIGINI PIRLS TALABLARI ASOSIDA
RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI**

TISU talabasi **Usmonova Sarvinoz Abduljalil qizi**

Ilmiy rahbar: Donayeva Shaxnoza Abduraimovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti PhD

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishning metodik asoslari Xalqaro O'qish Savodxonligini Baholash Dasturi (PIRLS) talablari nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Unda o'qish savodxonligining nazariy asoslari, PIRLS tadqiqotining konseptual doirasi va O'zbekistondagi ta'lim tizimining ushbu xalqaro standartlarga moslashish zaruriyati ko'rib chiqiladi. Maqolada PIRLS talablariga asoslangan samarali o'qitish metodikasi taklif etilib, uning amaliyotga tatbiqi, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari va o'qish natijalarini baholash mexanizmlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *PIRLS, o'qish savodxonligi, tadqiqot, boshlang'ich sinf, matn, baholash, tahlil.*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются методологические основы формирования читательской грамотности у учащихся начальных классов с учетом требований международного исследования качества чтения и понимания текста (PIRLS). Рассматриваются теоретические аспекты читательской грамотности, концептуальные основы исследования PIRLS, а также необходимость приведения системы образования Узбекистана в соответствие с данными международными стандартами. Предлагаются эффективные методики обучения, основанные на требованиях PIRLS, и обсуждаются вопросы их практической реализации, профессиональной компетентности педагогов и механизмов оценки результатов чтения.

Ключевые слова: *PIRLS, читательская грамотность, исследование, начальная школа, текст, оценка, анализ.*

ABSTRACT

This article analyzes the methodological foundations for developing reading literacy among primary school students from the perspective of the requirements of the Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS). It examines the theoretical underpinnings of reading literacy,

the conceptual framework of the PIRLS study, and the necessity of aligning Uzbekistan's education system with these international standards. The article proposes effective teaching methodologies based on PIRLS requirements and discusses their practical implementation, teachers' professional competencies, and mechanisms for assessing reading outcomes.

Keywords: PIRLS, reading literacy, research, primary school, text, assessment, analysis.

Kirish

Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirishning dolzarbligi dunyo ta'lim tizimida tan olingan. O'quvchilarning o'qish savodxonligi ularning akademik muvaffaqiyati va hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Xalqaro tadqiqotlar, xususan PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study, 2016, 2021) natijalari, o'quvchilarning o'qish qobiliyati va tushunish darajasida katta farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Shu bois, boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oyalarni ajratib olish, tafakkur va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

PIRLS — bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Tadqiqot davriy ravishda — har besh yilda bir marta o'tkaziladi va hozirgacha besh marta: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021-yillarda o'tkazilgan.

PIRLS o'qish ta'limini takomillashtirish uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Davlatlar PIRLS dan quyidagi maqsadlarda foydalanadilar:

- 1.Global miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendensiyalarini kuzatib borish;
- 2.Yangi yoki qayta ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borish;
- 3.Ta'limning zaif nuqtalarini belgilash va o'quv islohotini amalga oshirish;
- 4.PIRLS ma'lumotlarini tadqiq va tahlil qilish orqali o'qitish va o'qishni takomillashtirish;
- 5.Adolatlilikni kuzatish yoki qo'shimcha sinflarda o'quvchilarni baholash kabi tegishli ishlarni olib borish;
6. O'qishni va o'qitishni o'rganish.

Adabiyotlar tahlili

Rus olimi Yu.M. Kolyagin ta'lim tizimida integratsiyani ikki ma'noda talqin qiladi. Birinchidan, integratsiya o'quvchilarda atrof-muhit haqida yaxlit va tizimli tasavvurni shakllantirishga xizmat qiluvchi ta'lim maqsadi hisoblanadi. Ikkinchidan esa, u turli fanlardan beriladigan bilimlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydigan ta'lim vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Olimning fikricha, fanlararo integratsiya natijasida o'quvchilar bilimlarni alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda o'zlashtiradi, bu esa ularda tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Mazkur yondashuv bugungi kunda xalqaro baholash dasturlari, jumladan PIRLS talablari bilan hamohangdir. Chunki PIRLS dasturi o'quvchilarning matnni tushunishi, axborotni tahlil qilishi,

talqin etishi va uni turli vaziyatlarda qo'llay olishini baholaydi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda fanlararo integratsiyani PIRLS topshiriqlari va baholash mezonlari asosida tashkil etish o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

PIRLS konsepsiyasiga ko'ra, o'qish savodxonligi – bu shaxsning jamiyat tomonidan talab etiladigan va qadrlanadigan yozma matnlarni tushunishi, ulardan samarali foydalanishi, matndan ma'no hosil qilishi hamda o'qilgan ma'lumotlarni kundalik hayot va ta'lim jarayonida qo'llay olish qobiliyatidir. O'qish savodxonligi faqat matnni ravon o'qish emas, balki undagi g'oyani anglash, muallif fikrini tahlil qilish, matn asosida xulosalar chiqarish va o'z fikrini dalillar bilan asoslashni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli PIRLS tadqiqoti o'quvchining nafaqat o'qish texnikasini, balki tanqidiy va mantiqiy fikrlash, tahlil qilish hamda muammoli vaziyatlarda bilimlardan foydalanish kompetensiyalarini ham baholaydi. Tadqiqot doirasida o'quvchilarning o'qish faoliyati ikki asosiy maqsad asosida baholanadi. Birinchi yo'nalish – adabiy tajriba orttirish maqsadida o'qish bo'lib, bunda badiiy asarlar orqali o'quvchining tasavvuri, estetik didi va hissiy dunyosi rivojlantiriladi. Ikkinchi yo'nalish – ma'lumotni o'zlashtirish va undan foydalanish maqsadida o'qish bo'lib, bunda o'quvchi ilmiy-ommabop va axborot matnlarini o'qish orqali kerakli ma'lumotlarni izlash, ularni tahlil qilish va amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini namoyon etadi.

PIRLS baholash tizimida o'quvchilarning o'qish savodxonligi to'rtta muhim kognitiv jarayon orqali aniqlanadi. Birinchi bosqichda o'quvchi matnda aniq ifodalangan ma'lumotlarni topa olishi talab etiladi. Ikkinchi bosqichda matndagi ma'lumotlar asosida mantiqiy xulosalar chiqarish ko'nikmasi baholanadi. Uchinchi bosqichda o'quvchi matndagi g'oya va axborotlarni talqin qilib, ularni o'zaro bog'lay olishi hamda umumlashtira olishi lozim. To'rtinchi bosqich esa eng murakkab daraja bo'lib, unda matn mazmuni, muallif uslubi, til xususiyatlari va matn tuzilishini tahlil qilish, baholash hamda shaxsiy fikrni asoslash ko'nikmalari aniqlanadi. PIRLS tadqiqotida foydalaniladigan matnlar o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos holda tanlanadi. Badiiy va informatsion matnlarning hajmi odatda 500–800 so'z atrofida bo'lib, o'quvchilarning o'qish darajasi pastroq bo'lgan mamlakatlar uchun qisqaroq matnlar tavsiya etiladi. Elektron formatdagi ePIRLS tadqiqotida esa raqamli muhitda axborot izlash va undan foydalanish kompetensiyalari ham baholanadi. Bu esa zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. PIRLS natijalari o'quvchilarning o'qish savodxonligini to'rt daraja asosida tavsiflaydi. Eng yuqori daraja (625 ball va undan yuqori)ga erishgan o'quvchilar murakkab matnlarni chuqur tahlil qiladi, muallif pozitsiyasini aniqlaydi va o'z fikrini matn dalillari bilan asoslay oladi. Yuqori daraja (550 ball)dagi o'quvchilar matnning asosiy mazmunini to'liq anglaydi, xulosalar chiqaradi va matnning til hamda uslubiy xususiyatlarini baholaydi. O'rta daraja (475 ball)dagi o'quvchilar matndan zarur ma'lumotlarni topish va oddiy xulosalar chiqarishga qodir bo'lsa,

quyi daraja (400 ball)dagi o'quvchilar asosan matnda bevosita berilgan ma'lumotlarni aniqlash bilan cheklanadi.

Muhokama va natijalar

Tadqiqot jarayonida PIRLS metodologiyasi asosida tashkil etilgan o'qish savodxonligini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar natijalari tizimli ravishda tahlil qilindi. Tahlil jarayonida o'quvchilarning matnni idrok etish darajasi, axborotni aniqlash, tahlil qilish hamda o'qilgan material asosida xulosa chiqarish ko'nikmalaridagi o'zgarishlar asosiy mezon sifatida belgilandi. Tadqiqotda badiiy va axborotli matnlar asosida tuzilgan PIRLS formatidagi topshiriqlardan foydalanildi. Dastlabki bosqichda o'tkazilgan diagnostik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning aksariyati matndan aniq ma'lumot topish vazifalarini bajarishda nisbatan yuqori natijalarni ko'rsatgan bo'lsa-da, yashirin mazmunni anglash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash hamda matnga baho berish bilan bog'liq topshiriqlarda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelgan. Bu holat boshlang'ich sinf o'quvchilarida reproduktiv fikrlash ustun ekanligini, tanqidiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaganini ko'rsatadi. Tajriba jarayonida PIRLS talablariga mos ravishda tuzilgan dars mashg'ulotlari olib borildi. Ushbu mashg'ulotlarda matn bilan ishlashning bosqichli modeli (oldindan taxmin qilish, mazmunni anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish) qo'llanildi. Natijada o'quvchilarning matnga nisbatan faol munosabati shakllana boshladi. Ular savollarga javob berishda faqat matndan ko'chirib olishga emas, balki o'z fikrini asoslashga intila boshlaganliklari kuzatildi. O'tkazilgan yakuniy tahlil natijalari o'quvchilarning o'qish savodxonligi darajasida ijobiy o'zgarishlar yuz berganini ko'rsatdi. Xususan, axborotni tahlil qilish va xulosa chiqarishga qaratilgan topshiriqlarni bajarish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshdi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarini PIRLS talablari asosida tashkil etish o'quvchilarda matn bilan ishlash, tanqidiy fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish, axborotni tahlil qilish va uni amaliy faoliyatda qo'llash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa nafaqat xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish, balki o'quvchilarning kelgusidagi ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli faoliyat olib borishlari uchun ham muhim omil hisoblanadi.

REFERENCES

1. wikipedia uz
2. uzreport uz
3. G'aniyeva G.A. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining funktsional savodxonligini rivojlantirish (Xalqaro baholash dasturi PIRLS misolida),
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE, NOVEMBER 29,

2024, 373-b.

4. Gazeta uz

5. Suyarqulova M.X. Boshlang'ich sinflarda PIRLS talablari asosida o'qish savodxonligini shakllantirishdagi qiyinchiliklar.

6. Baratova D.G. PIRLS Xalqaro tadqiqoti asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirish